

FUNDAMENTELE UNEI FILOSOFII RAȚIONALE LA TRAIAN BRĂILEANU

DRAGOȘ POPESCU

Institutul de Filosofie și Psihologie „Constantin Rădulescu-Motru” al Academiei Române

The Foundations of a Rational Philosophy in Traian Brăileanu's Works.

The present paper analyses the first part of the book *On the Conditions of Consciousness and Knowledge (Despre condițiile conștiinței și cunoștinței*, in Romanian, 1912), i.e.: “The foundations of a rational philosophy,” authored by the Romanian philosophy professor Traian Brăileanu (1882–1947). Known in Romania mainly for his important contributions to sociology, Traian Brăileanu sketches, in the above mentioned book, a philosophical system. “The Foundations of a Rational Philosophy” sets the metaphysical basis for his project. The metaphysics of Brăileanu is based on Relation, not on Substance. The author starts the discussion from the identity principle, analysed under the aspect of content, not as a formal principle. The study of the transformation of content, and simultaneously of conserving its identity, leads to the necessity of accepting a conscious productive cause, yet not identical to itself (the bi-dimensional I), and then of accepting a re-productive corporal cause (the tri-dimensional I).

Keywords: metaphysics, identity principle, whole and part, bi-dimensional I, tri-dimensional (corporeal) I.

În anul 1912, la Cernăuți, Traian Brăileanu publică lucrarea *Despre condițiunile conștiinței și cunoștinței – Tratat de filosofie*. Este o lucrare de tinerețe, autorul ei aflându-se pe atunci la 30 de ani. Totuși, scrierea sa nu rămâne doar o etapă în evoluția personală și profesională a viitorului sociolog, ci și un moment remarcabil în dezvoltarea generală a filosofiei românești. Dominat de Maiorescu și maiorescieni – cu preocupările lor kantiene și neokantiene, cu interes pregnant pentru sisteme personale precum cele ale unor Schopenhauer, Comte, Spencer –, peisajul filosofic românesc suferă, odată cu apariția acestei lucrări, o înnoire de problematică și stil. Resimțim parcă, în paginile ei, un soi de anticipare a efervescenței filosofice din România interbelică. Brăileanu își alege ca reper pentru demersul său o altă tradiție de gândire, față de care Maiorescu și maiorescienii nu s-au arătat prea încântați. Este vorba despre tradiția filosofiei speculative, în care Fichte, Schelling și Hegel sunt numele cele mai respectate.

Ar fi însă exagerat să-l încadrăm pe filosoful bucovinean între discipolii contemporani cu el ai celor trei corifei ai idealismului german. Originalitatea de care dă dovadă în expunerea problemelor pe care le tratează – și pe care nu se

străduiește, în clasicul spirit maiorescian, s-o ascundă – îl recomandă pe Brăileanu mai curând ca precursor decât ca epigon: preferă să caute el însuși un drum, o soluție, decât să pășească pe urmele altora. În plus (ceea ce-l deosebește, totodată, de speculația sterilă post-hegeliană, nesuferită și maiorescienilor), nu face abstracție de dezvoltarea științei și filosofiei în deceniile trecute de la dispariția ultimului mare creator de sistem speculativ, ci consideră necesar să țină cont de ea, deși nu subscrie la prejudecățile epocii, după care problemele filosofiei ar urma să fie rezolvate de către științe.

Deși de dimensiuni nu chiar extinse, *Despre condițiunile conștiinței și cunoștinței* abordează chestiuni filosofice de anvergură (ceea ce a justificat, probabil, alegerea subtitlului, la care autorul a renunțat totuși mai târziu, pregătind o a doua ediție lucrării). Împărțindu-și materia cărții în patru, s-a ocupat în prima de metafizică (*Fundamentele unei filosofii raționale*), trecând apoi la chestiuni istorico-filosofice sistematice (*Observații critice la filosofia tradițională*), apoi la teoria cunoașterii și psihologie (*Fixarea limitelor cunoștinței*) și, în încheiere, la etică (*Concluziuni etice*), în încercarea vădită de a oferi o viziune unitară și, ceea ce este și mai important, actuală asupra acestor domenii.

Prefața cărții exprimă limpede, din prima propoziție, poziția autorului cu privire la scopul filosofiei: „Problema principală a filosofiei este stabilirea «principiului absolut», a cauzei productive”¹. Însă rezultatele cercetărilor filosofice asupra problemei principale a filosofiei au fost receptate ca nesatisfăcătoare și au permis intervenții în cadrul acesteia din domenii exterioare filosofiei. Atât științele exacte, cât și metafizica religioasă tind să rezolve pe cont propriu problema principală a filosofiei, în locul filosofiei însăși, ceea ce dă naștere la dificultăți noi: subminarea oricărei etici întemeiate pe transcendență (de fapt, la rigoare, suspendarea eticii), postularea materiei autoproduse (sau, echivalent: transformarea unei ipoteze științifice într-o dogmă).

Brăileanu înlătură aceste consecințe nedorite ale imixtiunii științelor și religiei pe teritoriul filosofiei prin reafirmarea specificului ei: „filosofia este sinteza legilor universale în intelectul unui singur individ”². Rezolvarea problemei filosofiei de către științe sau de către religie exprimă – în conformitate cu definiția – o imixtiune a acestora nu numai în domeniul filosofiei ca „doctrină”, ci și în sfera individului însuși, căruia i se prescriu din afară interesele și scopurile științelor sau religiei, simultan cu obligația de a le da o formă filosofică. Tradițional, raporturile filosofiei cu „nevoile vieții” (interese și scopuri științifice și religioase ale indivizilor sau mulțimilor) erau suspendate, tocmai pentru ca acea sinteză a legilor universale în intelectul unui individ să se poată realiza corespunzător, neinfluențată din afară. Dacă filosofia, vrând-nevrând, își

¹ Traian Brăileanu, *Despre condițiunile conștiinței și cunoștinței, Tratat de filosofie*, Cernăuți, 1912, Librăria H. Pardini, p. V [referințele în acest articol pot fi urmărite *infra*, la rubrica *Restituiri*, unde textul lui Brăileanu este însoțit de paginația primei ediții a cărții sale].

² *Ibidem*, p. VII, text evidențiat de autor.

reia raporturile cu interesele și scopurile individuale (sau, de bună seamă, ale mulțimii), autoritatea filosofiei ca știință primă încetează, și ea este nevoită să accepte reconfigurări (refacerea, în funcție de modificările de interese și scopuri, a ierarhiei disciplinare a filosofiei), precum și adoptarea unor noi „științe” (discipline) care nu făceau parte odinioară din filosofie, ci erau considerate doar compilații sistematice de cunoștințe („filosofia istoriei”, „filosofia dreptului” etc.).

În articolul de față, ne vom ocupa doar de prima parte a lucrării *Despre condițiunile conștiinței și cunoștinței*, a cărei tematică este, așa cum arătam, metafizică. Această parte este, la rândul ei, compusă din două secțiuni: I. *Fixarea elementelor* și II. *Noțiunile*.

Prima secțiune a lucrării, *Fixarea elementelor*, pornește de la principiul identității ($A = A$), considerat însă nu ca principiu formal, ci cu referire la conținut. „A” nu desemnează, așadar, un enunț cu privire la ceva, ci, propriu-zis, conținutul, mai exact: întreg conținutul (*Tot ce este*). Este important de subliniat faptul că Brăileanu se referă la conținut, nu la formă, în considerarea principiului identității – ceea ce înseamnă că demersul filosofic debutează nu ca demers *logic*, ci ca demers *metafizic*. De altfel, în ceea ce privește sistematica filosofiei, el arată, chiar din *Prefața* lucrării sale, că nicio disciplină filosofică nu este coordonată metafizicii; logica, psihologia, etica sunt fie subordonate metafizicii fie, cel mult, identice cu ea³. O abordare logică, psihologică sau etică a principiului identității ar constitui o restrângere a universalității principiului, așadar o abandonare a definiției filosofiei și, totodată, inițierea unei analize prealabile a raportului dintre metafizică, logică, psihologie, etică, cu numeroase variante de ierarhizare (logica coordonată/identică metafizicii, psihologia și etica subordonate acestora și, la rândul lor, coordonate/identice una față de alta – în toate combinațiile posibile), ceea ce complică enorm, încă din faza incipientă, orice tentativă de construcție filosofică preocupată de chestiunea ierarhiei disciplinelor filosofice. De altfel, tocmai dispute de acest fel epuizau, la vremea aceea, o bună parte a scenei filosofice (e suficient să evocăm, în acest sens, numai disputa privind psihologismul).

Afirmarea metafizicii prin considerarea principiului identității la nivelul conținutului, nu al formei, face ca dezvoltarea problemei de către Brăileanu să nu ia aspectul unei deducții (derivarea de consecințe pe baza principiului), ci a unei examinări de situații (cazuri). El procedează, din acest punct de vedere, oarecum asemănător lui Parmenide din dialogul omonim al lui Platon⁴.

Situațiile investigate de Brăileanu se succed cu condiția acceptării, măcar provizorii, ca ipoteză, a posibilității schimbării de conținut. În caz contrar, proclamându-se imposibilitatea schimbării (substituirii), $A = A$ rămâne încă o evidență incontestabilă doar sub aspect formal, dar orice discuție metafizică este închisă.

³ *Ibidem*, p. VIII.

⁴ Procedură descrisă pe larg de C. Noica în *Notă despre structura dialogului [Parmenide]*, în Platon, *Opere VI*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989, p. 74–80.

Dacă se acceptă ipoteza schimbării (substituirii) conținutului, atunci $A = A_s$ (*Tot ce este s-a schimbat din A, în A_s*) și, desigur, $A_s = A_s$.

Odată admisă posibilitatea schimbării (substituirii) de conținut (*Tot ce este*), mai departe, trebuie acceptat și că $A_s = A_r = \dots A_x$, ceea ce reprezintă o contradicție a principiului ($A_s = A_s$).

Pentru a salva principiul de această antinomie, se deschid examinării două căi (metode):

(a) contestarea în fond a ipotezei substituirii conținutului sau

(b) cercetarea principiului identității în situația în care se admite, în fond, ipoteza substituirii conținutului.

Brăileanu adoptă varianta (b), atribuind-o pe (a) filosofiei speculative, adică idealismului german clasic, de care filosoful se desparte în acest punct⁵. Opțiunea pentru (a), adică pentru respingerea în fond a ipotezei schimbării conținutului și absolutizarea subsecventă a principiului identității cu scopul de a evita contradicția, a obligat această filosofie să se concentreze insistent asupra problemei *continuității* existenței, a unității lui *Tot ce este*. În schimb, dacă se admite (b), susține Brăileanu, A nu mai poate fi identic cu *Tot ce este*. Totalitatea și schimbarea sunt incompatibile, deoarece:

– fie A_s dispărând, devine imposibilă constatarea schimbării de la A_s la A_r ,

– fie A_r este, de fapt, parte a lui A_s , nu totalitatea A_s , iar identitatea lor nu se poate susține,

– fie totalitatea A_r este efectul schimbării totalității A_s .

Dacă, dimpotrivă, se admite (a), atunci se impune luarea în calcul numai a variantei a treia din lista de mai sus:

– totalitatea „este cauza și efectul schimbării ce se petrece în sine”⁶.

Această cale – în care se recunoaște destul de ușor filosofia spinozistă – conduce imediat la triada idealismului german: identitatea cu sine – anularea identității – restabilirea identității, pentru a asigura conservarea continuității existenței.

Reproșul lui Brăileanu față de poziția filosofică a idealismului vizează, așadar, o chestiune de *metodă*. Mai exact, respingerea tacită, de către idealism, a ipotezei substituirii conținutului produce o restrângere a argumentării metafizice la circumstanțele continuității existenței. Continuitatea existenței devine astfel o presupuziție filosofică, un fel de dogmă menită să susțină evidența șubredă a principiului identității considerat, cum am arătat mai sus, din punctul de vedere al conținutului. Dar însăși constatarea evidenței principiului identității ne obligă să admitem o schimbare a totalității pe care o proclamă („nu se poate constata ce este ceea ce este (...) decât numai sub condițiunea unei schimbări în ceea ce

⁵ În partea a doua, *Observațiuni critice la filosofia tradițională*, Brăileanu va examina mai detaliat poziția filosofiei speculative, într-o secțiune specială. Ea valorifică unele rezultate ale investigației filosofului pe care le vom întâlni mai jos.

⁶ Tr. Brăileanu, *op. cit.*, p. 2.

este⁷), deci negarea lui imediată. Această nouă dificultate se rezolvă, în limitele pe care și le trasează idealismul, printr-un nouă contestare: a distincției, mereu schimbătoare, dintre *n e r e a l* (efectul schimbării – sau, cu un termen psihologic *ad hoc* – senzația) și „*r e a l i t a t e*” (cauza – reprezentarea)⁸.

În schimb, acceptarea ipotezei substituirii conținutului admite că „în orice altă schimbare se păstrează această desbinare a Tot ce este în reprezentare–cauză și senzație–efect”⁹. Numai admiterea acestei ipoteze poate *garanta* continuitatea existenței, evitând s-o *subînțelege*. Fiindcă „desbinarea a Tot ce este”, simbolizată de Brăileanu prin: $A_s \parallel A_r$, apoi prin două serii, simbolizate, la rândul lor: $A_r \parallel a_s \parallel b_s \parallel c_s \parallel \dots n_s$ (unde a_s, b_s etc. sunt produse ale A_s , iar semnul \parallel indică schimbarea) și respectiv $A_s \parallel a_r \parallel b_r \parallel c_r \parallel \dots n_r$ (unde A_r este urmat de produsele A_s) nu multiplică, în fond, diferențele, căci numai membrul simbolizat prin literă mare este „realul”, ceilalți membri fiind „nereali”. Mai exact, trecerile $A_r \parallel a_s$ și $A_s \parallel a_r$ sunt relevante din întreaga lor serie, fiindcă numai aici poate avea loc *constatarea* schimbării. Dacă a_s , respectiv a_r sunt anihilate, schimbarea lui A_r , respectiv A_s , nu se mai poate constata, ceea ce înseamnă că, de fapt, $A_s = A_r$, în antinomie cu ipoteza.

Nevoia ca schimbarea să poată fi *constată* îl conduce pe tânărul filosof la stabilirea unei echivalențe între Eu și cauză (sau: factorul real al identității a Tot ce este). Eul are rolul se a însuma efectele cauzei (ale factorului real al identității), putând efectua însumarea fie ca Eu productiv („în s u ș i E u l”) fie, rămânând identic cu sine, recunoscându-se ca efect variabil al unei alte cauze (de asemenea, „în s u ș i E u l”)¹⁰.

Astfel, Brăileanu ajunge să stabilească, drept consecință a admiterii principiului identității sub aspectul conținutului, o cauză primă conștientă, dar neidentică cu sine, a existenței (Tot ce este). El evită să soluționeze această scindare fundamentală în maniera sistemelor filosofice ale epocii sale, care au încercat ilicit, adică substituind această cauză primă cu diverse formule explicative arbitrare (voință, materie, forță etc.), să dea o explicație ultimă a *Tot ce este*.

Cauza conștientă, așa cum a fost determinată până acum, este „o serie de constatări a schimbărilor în sfera nerealității”¹¹; cu alte cuvinte, în cazul în care cauza aleasă convențional este A_s , schimbările se constată în seria $a_r \parallel b_r \parallel c_r \parallel \dots n_r$ și, respectiv, dacă este aleasă, prin convenție, A_r , schimbările constatate sunt din seria $a_s \parallel b_s \parallel c_s \parallel \dots n_s$.

Cauza conștientă nu este însă aptă de a recunoaște nimic *ca* efect produs de ea în cazul în care schimbarea $A_r \parallel a_s$, respectiv $A_s \parallel a_r$, este neterminată, iar în cazul în care schimbarea este terminată, nu va recunoaște *că* efectul este produs de ea.

⁷ *Ibidem*, p. 3.

⁸ *Ibidem*. Se impune să precizăm că „senzație” și „reprezentare” nu au, la Brăileanu, un sens psihologic, deocamdată fiind denumiri arbitrare. Sensul termenilor se va preciza ulterior, în expunerea lui (vezi *ibidem*, p. 10, *ibidem*, p. 31), ca și locul psihologiei între științe (vezi *infra*).

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*, p. 4.

¹¹ *Ibidem*, p. 5.

În primul caz, s-o spunem de-a dreptul, conștiința ar avea de-a face cu o lume exclusiv de procese și complet lipsită de produse, în cel de-al doilea numai cu produse lipsite de orice cauză și de orice fel de altă legătură între ele. Ambele variante sunt absurde. Numai admițând o cunoaștere, de către cauza conștientă, a *distanței dintre cauză și efect, precum și dintre efecte*¹², consideră Brăileanu, se înlătură neajunsul unor astfel de concepții asupra existenței. Cunoașterea distanței dintre cauză și efect și, respectiv, dintre efecte constituie „noțiunea” timpului. „Noțiunea” spațiului este, conform filosofului, derivată din cea a timpului, ambele fiind noțiuni de limită: „timpul limitează continuitatea existenței în spațiu, iar spațiul limitează continuitatea existenței în timp”¹³.

Ca noțiune de limită, timpul este terminat prin constatarea efectului, adică prin constatarea schimbării cauzei în efect, a faptului că efectul este, iar cauza nu este. Constatarea: *efectul este* îl spațializează, astfel că limita timpului este chiar spațiul. Invers, trecerea continuă a spațiului în timp (mișcarea sau, ca să folosim un termen mai general, procesul) limitează continuitatea existenței în timp.

În rezumat, spațiul și timpul sunt determinate, în schița de metafizică a lui Traian Brăileanu, ca „noțiuni”, ceea ce înseamnă că noțiunea se înțelege, în primă instanță, drept capacitatea cauzei conștiente (Eului) de a constata schimbări de conținut. Spațiul și timpul, deși noțiuni de limită, nu sunt însă independente una de cealaltă. Așa cum nu se poate vorbi, propriu-zis, de cauză în absența efectului și invers, nu se poate vorbi nici de timp în absența spațiului (și reciproc).

Eul (cauza conștientă) este obligat să producă în sine o structură analoagă structurii cauză–efect pentru a putea constata, cu ajutorul ei, schimbarea în *Tot ce este*, menținând totodată principiul identității și continuitatea existenței, iar această structură este timp–spațiul (o structură „în două dimensiuni”¹⁴). Timpul și spațiul nu sunt infinite în mod absolut, ci doar întrucât cauza continuă să producă efecte. Dacă producțiunea cauzei încetează, apar noțiunile; ele sunt însăși conștiința distanței dintre cauză și efect, nu au niciun sens în afara acesteia. Astfel că principiul identității *impune* continuitatea producției, obligă cauza să fie productivă.

Produsele cauzei sunt nereale, desigur, dar cauza *produce* obligatoriu până ce efectele se constată în timp–spațiu. Însurarea succesiunii efectelor (mai exact, limitarea lor, temporalizarea efectelor) și, respectiv, însurarea constatării efectelor (adică limitarea lor: spațializarea) sunt operațiuni echivalente cu obținerea noțiunilor timpului și spațiului, deci cu încheierea producției. Efectuând aceste însurări, eul judecă. Judecata pune capăt producției cauzei.

Efectuarea judecății constituie, arată Brăileanu, o întrerupere a șirului productiv al cauzei (Eului), dar, totodată, o contrazicere a principiului identității. Aceasta

¹² La nivelul raporturilor dintre efecte, conștiința manifestă, de asemenea, o cunoaștere a distanței, dar aici este vorba despre o distanță în același plan, al realității, nu despre o distanță realitate–nerealitate, precum este cazul cu relația cauză–efect.

¹³ *Op. cit.*, p. 5.

¹⁴ *Ibidem*, p. 6.

deoarece însumarea șirului efectelor este, prin judecată, identificată cu cauza: $A_r = a_s + b_s + c_s + \dots n_s$. Șirul $a_s + b_s + c_s + \dots n_s$, ca sumă, este însă A_s , iar $A_r = A_s$ este negarea schimbării ($A_s \parallel A_r$), pe care Eul tocmai a constatat-o.

Noua antinomie se rezolvă prin re-producerea cauzei, adică printr-o nouă distanțare între cauza productivă (Eul) și produsul ei (Eul). Produsul cauzei productive bi-dimensionale este Eul tri-dimensional. Aceasta datorită menținerii regulii „desbinării” a *Tot ce este*, care impune plasarea cauzei productive și efectului pe planuri diferite, salvând totodată principiul identității și continuitatea existenței.

Cauza productivă bi-dimensională doar re-produce (copiază) Eul la nivel tri-dimensional¹⁵. Între noua cauză productivă și efectul său există în continuare o distanță, ca și în raportul anterior. Eul tri-dimensional re-produs (spre deosebire de Eul bi-dimensional, a cărui poziționare ca efect sau cauză era convențională până la constituirea „noțiunilor”, Eul tri-dimensional este strict un efect al celui bi-dimensional) deține numai conștiința producției, nu însă știința produsului (că este produs), la care numai Eul bi-dimensional, în calitate de cauză productivă care s-a identificat în judecată cu produsul, are acces. Eul-tri-dimensional poate efectua, și efectuează constant, judecăți, ceea ce înseamnă că-și perpetuează continuu identitatea cu sine. Judecățile sale sunt însă re-producțiuni, pentru el „noțiunile” timpului și spațiului sunt doar „senzații” și „reprezentări”. Timpul și spațiul Eului tri-dimensional sunt produse în raport cu cauza productivă, rămânând „noțiuni” numai față de cauza re-productivă. „Dimensiunea a treia este deci expresia continuității prin care e dată identitatea existenței individuale”¹⁶. Eul tri-dimensional se separă astfel de *Tot ce este* (Univers) și se identifică cu o sumă de senzații și reprezentări care se schimbă continuu și care se pot constata prin judecată. Judecata Eului tri-dimensional îl determină tri-dimensional: Eul este corp.

Eul corporal este constrâns să efectueze continuu judecăți, sub pericolul de a-și pierde identitatea. El re-construiește continuu dimensiunea a treia, însumând senzații și reprezentări, aflându-se permanent în mișcare¹⁷. În absența judecății, Eul tri-dimensional se dizolvă. Spre deosebire de Eul bi-dimensional, care efectuează doar o judecată, însumând prin ea seria efectelor din planul „nereal”, constituind „noțiunile” și punând capăt schimbării, cel tri-dimensional judecă continuu, pentru a rămâne în mișcare și în identitate cu sine.

Lumea Eului tri-dimensional (corporal) are istorie. Seria judecăților Eului corporal (R_1, R_2, R_3) este „istorisirea schimbărilor” produse de judecățile sale succesive, distanțări față de Eul considerat stabil (S) prin care producția cauzei este terminată. Istorisirea schimbărilor este, desigur, planul nereal, adică planul produselor Eului corporal în care se petrec schimbările ($R_1 \parallel R_2 \parallel R_3$). Pe planul real, al Eului corporal în calitate de cauză, el rămâne în continuitate, invariabil S, numai întrucât nu constată schimbările. Constatarea lor (judecata) produce însă și

¹⁵ *Ibidem*, p. 8.

¹⁶ *Ibidem*, p. 20.

¹⁷ *Ibidem*, p. 13.

schimbarea invariabilului S: S_1, S_2, S_3 . „Istorisirea schimbărilor” antrenează, deci, consecințe la nivelul totalității ($R + S$), nu numai la nivelul cauzei ori numai al produselor cauzei.

Eul tri-dimensional menține obligatoriu, prin re-producerea sa, o distanță permanentă față de R, care este reprezentare pentru el, adică ceva diferit de S. Orice S_1 este, obligatoriu, diferit de R_1 . Însumarea seriilor lui R și lui S (suma $R + S$) îi apare Eului ca „un mosaic compus din ceea ce este și ceea ce a fost și a rămas acolo unde a fost”¹⁸ care nu este, totuși, doar un tablou static, ci o oglindire vie, care se transformă odată cu ceea ce oglindește. Lumea exterioară a Eului își precizează detaliile pe măsură ce tabloul Eului o reflectează. „Istorisirea schimbărilor” pe care o conține *Tot ce este*-le divizat în R și S, cu seriile lor, al Eului tri-dimensional, este ceea ce face posibilă, de fapt, comunicarea dintre corpuri (indivizi). Spre exemplu, un Eu tri-dimensional oarecare nu poate avea acces nemijlocit la seriile S_X, R_X sau $(R + S)_X$ ale altui Eu tri-dimensional, însă le poate integra în propriile serii, datorită faptului că S_X, R_X sau $(R + S)_X$ pot să fie reflectate în seria propriilor judecăți. „Istorisirea schimbărilor” Eului X poate face parte din S_Y, R_Y sau $(R + S)_Y$ ale Eului Y, ceea ce înseamnă că X și Y pot „spune” și pot „asculta” ce gândesc toate cele ce sunt.

„Istorisirea schimbărilor” de către orice Eu tri-dimensional constituie continuu dimensiunea a treia, dar nu poate ajunge la constituirea dimensiunii a patra. Fiindcă, prin constituirea acestei dimensiuni, seria judecăților Eului tri-dimensional ar trebui să fie încheiată, eveniment prin care Eul tri-dimensional ar înceta să fie cauză productivă, devenind efect pentru un Eu în patru dimensiuni. Corporalitatea Eului tri-dimensional ar fi nerealitatea Eului în patru dimensiuni, o „calitate simplă” pe care acest Eu ar fi capabil s-o producă. Dacă o astfel de „construcție” este acceptabilă de matematică, ea este interzisă de intuiție, care nu acceptă însumarea *terminată* de planuri pe care o presupune cauza productivă tri-dimensională, ci doar însumarea *continuă* a „istorisirii schimbărilor”. „Oricine e în stare să aibă intuițiunea corpului ar fi pentru noi zeități – cauza productivă a lumii în care trăim, iar noi am fi pentru ea fenomen curat, nerealitate, cum sunt pentru noi culorile și sunetele și calitățile tactile etc., și cum ne putem închipui că pentru culori și sunete noi suntem cauza productivă pe care o ființă ce n-are posibilitatea construcției dimensiunii a treia nu o poate percepe”¹⁹.

Universul tri-dimensional, așa cum este reconstituit de Brăileanu pornind de la principiul identității considerat sub aspectul conținutului, este scindat, așadar, în Eu și Non-Eu. Domeniul care îi revine Eului este domeniul elementelor, iar domeniul Non-Eului este rezervat noțiunilor. Noțiunile presupun terminarea activității care se desfășoară în domeniul Eului, ceea ce se întâmplă prin judecată; dar, cum terminarea activității este echivalentă cu dizolvarea Eului, numărul noțiunilor nu poate fi precizat. În schimb, noțiunea exprimă un raport stabil între elemente.

¹⁸ *Ibidem*, p. 14.

¹⁹ *Ibidem*, p. 21.

Diferitele raporturi dintre elemente – stabilite de judecata Eului tri-dimensional – pun noțiunile corespunzătoare raporturilor interelementare în contradicție, cu excepția noțiunii limită a spațiului, care nu are contradictoriu, deoarece construcția Eului în patru dimensiuni nu este, așa cum am văzut, posibilă.

Discuția privind raporturile dintre elemente privește noțiunea, care se află întotdeauna pe un alt plan decât elementele. Raporturile dintre noțiuni presupun însă același plan al discuției.

Cu privire la acest plan, al raporturilor dintre noțiuni, Brăileanu dezvoltă o teorie analoagă celei care pune în continuitate Eul bi-dimensional și Eul tri-dimensional. Pe planul raporturilor dintre noțiuni întâlnim aici o distincție între comunicarea intelectuală, văzută ca identitate a „istorisirii” reciproce a Eurilor tri-dimensionale²⁰, și comunicarea verbală. Comunicarea intelectuală este aceeași pentru orice Eu tri-dimensional. Comunicarea verbală tinde să fie o reproducțiune a celei intelectuale, fără a ajunge vreodată să fie. Dacă *știința* ca atare îi este accesibilă Eului prin comunicarea intelectuală (vezi *supra*), comunicarea verbală se divide inevitabil în *științe* (psihologia, logica, gramatica)²¹. Ele nu cercetează niciodată „noțiunile” în raporturile lor față de elemente, ci raporturile în care noțiunile se găsesc în judecăți *exprimate*, în judecăți vorbite sau scrise. Este motivul pentru care, cum am văzut, Brăileanu nu admite o poziție superioară, în ierarhia disciplinelor filosofice, a logicii, gramaticii sau psihologiei. Judecățile exprimate pot forma obiectul unor noi judecăți, prin care comunicarea verbală aproximează comunicarea intelectuală. Raționalitatea științelor privește domeniul tri-dimensional, în vreme ce raționalitatea metafizică revine domeniului comunicării intelectuale, pe care științele tind s-o re-producă prin „istorisire”. Cunoașterea, în cadru logic, psihologic ori gramatical, apare ca o continuă adecvare la știința propriu-zisă, pe care Cauza productivă o deține datorită însăși productivității sale. Importanța științelor este, deci, foarte mare în cadrul comunicării verbale, a științei înțeleasă ca exprimare a cunoașterii Eului tri-dimensional (corporal), dar valoarea acestei cunoașteri nu trebuie absolutizată: „Judecățile noastre vorbite sunt și trebuie să rămână o parte din fraza care este producțiunea continuă și eternă a Cauzei supreme”²².

Comentariul de mai sus asupra primei părți a lucrării lui Traian Brăileanu, *Despre condițiunile conștiinței și cunoștinței* ne permite să formulăm în continuare câteva observații generale cu privire la concepția filosofică propusă.

(1) Metafizica schițată în partea întâi din *Despre condițiunile conștiinței și cunoștinței* este o metafizică a relației, nu a substanței. Cu toate că principiul

²⁰ *Ibidem*, p. 27. Raportul dintre gândire (intelect) și vorbire (formularea de judecăți) pe care-l instituie distincția dintre comunicarea intelectuală și cea verbală continuă seria antinomiilor implicate de principiul identității. Intelectul ca noțiune și noțiunile intelectului sunt constituite în planuri diferite. Intelectul ca noțiune se opune antitetic materiei (corpului). Analog, între gândire și vorbire există o antiteză – cf. *ibidem*, p. 35.

²¹ *Ibidem*, p. 33.

²² *Ibidem*.

identității este considerat sub aspectul conținutului, examinarea consecințelor pe care le antrenează schimbarea sa asupra întregului nu conduce la determinarea *naturii* cauzei productive. Cauza productivă se determină exclusiv în relație cu produsul ei. Determinarea cauzei ca materie, voință etc., adică substanțializarea ei, înseamnă, de fapt, transferul cauzei pe planul ne-realității, ceea ce, din punct de vedere metafizic, conduce inevitabil la antinomie. Postularea continuității schimbării nu este decât o absolutizare a principiului identității, adică impunerea principiului identității drept criteriu formal. În loc de a permite constatarea schimbării conținutului, acest criteriu formal o blochează. Între cauza productivă și produs nu se mai poate face o distincție riguroasă. Singura distincție care mai poate fi acceptată în această situație este între un criteriu formal și un proces care trebuie să i se conformeze, fără să se poată însă preciza cum se întâmplă acest lucru²³.

(2) Antinomiile care apar ca urmare a considerării principiului identității sub aspectul conținutului nu trebuie prevenite, ci acceptate ca atare, deoarece ele sunt însăși expresia schimbării conținutului. Antinomiile nu sunt, la rândul lor, contradicții formale, ci indicii ale dezvoltării întregului aflat în schimbare și, totodată, garanția că schimbarea nu este întreruptă printr-un act ilegal de totalizare. Parcursul seriei antinomice, reconstituit de Brăileanu, este:

Principiul identității → Eu productiv → Eu reproductiv.

Odată cu Eul reproductiv (corporal), prin care devine posibilă comunicarea intersubiectivă, apar științele subordonate metafizicii: gramatica, logica, psihologia. La nivel tri-dimensional, aceste științe dețin o valabilitate incontestabilă; la nivel bi-dimensional, devin metafizică.

(3) Timpul și spațiul nu sunt intuiții pure apriori, ci noțiuni (de limită), adică rezultate ale *constatării* schimbării de conținut la nivelul totalității (judecata Eului productiv) și distanțării cauzei productive și a produsului. Cu ajutorul acestor noțiuni de limită, Eul reproductiv se individualizează în Univers și poate efectua judecățile obișnuite, care sunt o continuă constituire a lumii tri-dimensionale a acestuia. Pentru Eul individualizat, timpul și spațiul sunt intuiții, adică produse ale judecății Eului bi-dimensional. Ca atare, pentru Eul individualizat, timpul și spațiul au caracter apriori.

Primejdia solipsismului, care a pândit sistemele speculative, este exclusă, deoarece în constituția fiecărui Eu corporal este înscrisă judecata Eului bi-dimensional, dar caracterul aprioric al timpului și spațiului se exprimă în „istorisirea” tri-dimensională și numai întrucât aceasta are loc. Eurile individualizate, corporale, nu sunt reductibile la un unic Eu abstract, dotat cu existență reală.

²³ Ar merita menționat că raportul dintre cauza productivă și efect permite o interpretare funcțională, dacă prin termenul de „cauză”, utilizat de Brăileanu, înțelegem *domeniul de definiție* al funcției, iar prin „efect” *codomeniul* acesteia. Noțiunile de limită își găsesc și ele locul într-o interpretare funcțională. Admițând această interpretare, care nu implică neapărat o modernizare forțată a filosofiei lui Brăileanu din *Despre condițiunile conștiinței și cunoștinței*, metafizica schițată de el devine extrem de actuală. Nu ne propunem să explorăm aici această interpretare; semnalăm numai că ea promite rezultate interesante.